

Marta Maciejasz-Świątkiewicz

Rola banków w niwelowaniu zjawiska wykluczenia finansowego

Ekonomiczne Problemy Usług nr 38, 463-468

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

MARTA MACIEJASZ-ŚWIĄTKIEWICZ
Uniwersytet Opolski

ROLA BANKÓW W NIWELOWANIU ZJAWISKA WYKLUCZENIA FINANSOWEGO

Wprowadzenie

Wykluczenie finansowe może być postrzegane jako jeden z aspektów wykluczenia społecznego. Przez wykluczenie społeczne rozumie się pewne kompleksowe zjawisko o charakterze dynamicznym i wieloaspektowym, związane z różnymi elementami życia, z których osoby nim dotknięte zostają wyłączone. Odnosi się ono do marginalizacji zawodowej, dochodowej, społecznej, decyzyjnej i jakości życia. Jakkolwiek trudno jest jednoznacznie stwierdzić, co jest przyczyną wykluczenia, to obserwuje się, że ryzyko wzrasta wraz z pojawianiem się różnego rodzaju przeciwności losu¹.

Wraz ze wzrastającym stopniem skomplikowania rynku finansowego i zachodzących na nim zjawisk wydaje się, że grupa osób faktycznie bądź potencjalnie wykluczonych będzie wzrastała. Oznacza to tym samym, że zawężyć się będzie grupa osób, które będą mogły bez problemu korzystać z oferty banków i innych instytucji finansowych. Powinno skłonić to do zastanowienia się, co można uczynić, aby zjawisko marginalizacji osób na rynku finansowym odbywało się na jak najmniejszą skalę.

Czym jest wykluczenie finansowe?

Wykluczenie finansowe jest zjawiskiem, które polega na braku dostępu do potrzebnych usług finansowych w odpowiedni sposób. Przyczyną tego utrudnionego dostępu mogą być ceny, działania marketingowe, nieznajomość tematyki bądź samo wyjście z rynku jako konsekwencja złych doświadczeń z przeszłości².

Przyczyną wykluczenia finansowego może być również wykluczenie społeczne, które polega na wyłączeniu poszczególnych osób lub grup osób z różnych aspektów życia społecznego, zawodowego, ekonomicznego, kulturowego. Wykluczenie społeczne i finansowe są zjawiskami nierozzerwalnie ze sobą powiązanymi i mogą między nimi zachodzić

¹ *From exclusion to inclusion through microfinance. Report 1 – Social and Financial Exclusion Map*, S. 1. <http://www.mfc.org.pl/index.php?section=R&page=Research%20by%20Topic> (25.02.2009).

² *Ibidem*.

dwustronne relacje przyczynowo-skutkowe. Wykluczenie finansowe może prowadzić do wykluczenia społecznego, ale wykluczenie społeczne może też powodować wykluczenie finansowe.

Osoby, które mają utrudniony dostęp do produktów i usług finansowych, mają jednocześnie większe problemy dotyczące sfery społecznej. Nie mogą one w wystarczającym stopniu zaspokajać swoich potrzeb, przez co mogą ulegać wykluczeniu ze społecznej i kulturowej sfery życia. Mogą również w ograniczonym stopniu uczestniczyć w procesie podejmowania decyzji społecznych, a ze względu na słabą znajomość problematyki finansowej mogą być szczególnie narażone na nadużycia ze strony osób nieuczciwych (lichwiarskie warunki kredytowania). To z kolei może popychać do jeszcze głębszego wykluczenia poprzez bankructwa czy konieczność egzekucji majątku.

Problematyką dostarczania usług finansowych dla osób niezamożnych zajmują się mikrofinanse, w ramach których poszukuje się adekwatnego do potrzeb systemu wsparcia dla osób dotkniętych ryzykiem wykluczenia finansowego. W tym zakresie wybór może być dokonany między dwoma podejściami: instytucjonalnym (*institutionists*) i dobrostanowym (*welfarists*). W ramach podejścia instytucjonalnego zakłada się, że instytucje finansowe są w stanie w ramach swojej normalnej działalności wypracować ofertę dla osób niezamożnych, która będzie zintegrowana z pozostałymi usługami oferowanymi przez te instytucje. W ramach podejścia dobrostanowego z kolei zakłada się, że instytucje finansowe, od których oczekuje się finansowej efektywności, nie będą skłonne zajmować się ludźmi niezamożnymi. Będzie to bowiem klócić się ze sobą³.

Banki jako podmioty ekonomii społecznej

Ekonomia społeczna stanowi dział ekonomii, w ramach którego ma miejsce działalność organizacji, które łączą cele gospodarcze oraz społeczne. Znaczenie celów społecznych jest w tym przypadku nadrzędne. „Ekonomia społeczna uzupełnia lukę w gospodarce, w której tradycyjne przedsiębiorstwa nie funkcjonują ze względu na brak wystarczającej opłacalności, a typowe organizacje społeczne nie potrafią działać efektywnie”⁴. Jest ona „oparta na idei solidarności (...) i zakłada, że ci, którym się udało (osoby, instytucje) powinni wspierać tych, którzy są dopiero na początku drogi”⁵.

Banki również wpisują się w tego rodzaju działalność. Przejawem aktywności banków w ramach ekonomii społecznej może być promowanie idei bankowości charytatywnej. Można ją opisać jako działalność banku, której celem jest nieodpłatne przekazanie części wypracowanego dochodu lub udzielenie wsparcia finansowego w innej postaci podmiotom, które realizują zadania użyteczne społecznie lub które potrzebują wsparcia. U podłoża

³ Na podstawie *ibidem*. S. 2-3.

⁴ *Ekonomia społeczna*. <http://www.mps.gov.pl/index.php?gid=521> (18.02.2009).

⁵ *Polski model ekonomii społecznej. Rekomendacja dla rozwoju*. <http://www.ekonomiaspoleczna.pl/x/348527> (18.02.2009).

bankowości charytatywnej znajduje się chęć promowania zachowań prospołecznych i ukazywania „ludzkiej” twarzy podmiotu, który powszechnie jest uznawany za nastawiony przede wszystkim na osiągnięcie korzyści własnych.

Działalność charytatywna banków może stanowić jeden z wymiarów etyki gospodarczej. Wyrazem tego może być np. przynależność do Europejskiej Federacji Banków Etycznych i Alternatywnych, której celem jest walka z wykluczeniem społecznym. Może być to realizowane „m.in. poprzez rozwój budowy mieszkań, utrzymanie istniejących miejsc pracy, a także finansowanie firm działających na zasadzie sprawiedliwego handlu (fair trade)”.⁶

Podstawowym sposobem przekazania dochodu jest darowizna. Cel darowizny może być różny, np. chęć poprawy jakości życia w mieście lub najbliższej okolicy, udzielanie wsparcia podmiotom, które ucierpiały wskutek zdarzeń losowych, udzielanie wsparcia podmiotom lub osobom wybitnym, udzielanie wsparcia lokalnym reprezentantom i ich grupom, których działalność na szerszą skalę może być prestiżowa czy też udzielanie wsparcia podmiotom niosącym pomoc innym⁷.

W sensie praktycznym udzielanie dotacji może być przeprowadzane bezpośrednio, poprzez przelanie określonej kwoty na rzecz uprawnionego podmiotu, bądź pośrednio, jako ustalona część przychodów uzyskanych ze sprzedaży określonego produktu. Takim produktem „pośredniczącym” są najczęściej karty płatnicze, tzw. karty dobroczynne czy charytatywne (*affinity cards*)⁸, które są emitowane wspólnie z instytucjami non-profit, np. towarzystwami wspierania lokalnej inicjatywy, prywatnymi klinikami, stowarzyszeniami⁹. Pomoc udzielana poprzez posługiwanie się nimi jest właściwie nieodczuwalna dla portfela, ale nobilituje społecznie.

Innym przykładem działalności charytatywnej banków jest tworzenie fundacji. W Polsce działa m.in. Fundacja Bankowa im. L. Kronenberga, utworzona przez Bank Handlowy SA, która realizuje takie zadania, jak¹⁰:

- udzielanie wsparcia stowarzyszeniom i fundacjom skutecznie działającym w zakresie edukacji i rozwoju lokalnego oraz działającym na rzecz zreformowania edukacji ekonomicznej i nauki przedsiębiorczości w celu dostosowania jej do potrzeb gospodarki rynkowej,

⁶ el *Etyczne BISE*. „Rzeczpospolita” z 22-23.04.2006 r., s. B5.

⁷ Opracowanie własne na podstawie S. Coecho: *Good Banker. Bad Banker: How do you manage the charity challenge?* „ABA Banking Journal” 2006, nr 2, s. 22-60.

⁸ Za najlepszą charytatywną kartę kredytową w 2005 r. została uznana karta „Akcja Pajacyk” BZ WBK, drugie miejsce zajęła karta „Na ratunek dzieciom” BPH, a trzecie BISE Integracja. Ranking został ustalony przez firmę Expander. a.h.b. *Najlepsze karty charytatywne*. „Rzeczpospolita” z 22.02.2006 r., s. B7. Innymi tego typu kartami są: karta Pekao „Orkiestra” (na rzecz Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy), karta Inteligo Visa Electron z Sercem Inteligo (PKO BP, która wspiera Program Budowy Polskiego Sztucznego Serca), karta Deutsche Banku na rzecz PCK.

⁹ U. Swoboda: *Bankowość detaliczna*. CeDeWu.pl. Warszawa 2004, s. 20.

¹⁰ *Fundacja Kronenberga. Inspirujemy do działania*. <http://www.citibank.pl/poland/kronenberg/polish/1207.htm> (23.09.2008).

- dotowanie szczególnie wartościowych działań edukacyjnych w zakresie kultury, ze szczególnym uwzględnieniem muzyki i dziedzictwa kulturowego,
- tworzenie nowoczesnych programów edukacyjnych,
- upowszechnianie idei wolontariatu pracowniczego,
- przyznawanie nagród osobom zasłużonym na polu ekonomii oraz ochrony dziedzictwa kulturowego,
- działalność na polu organizacji pozarządowych, między innymi w European Foundation Centre, Forum Darczyńców w Polsce, Forum Odpowiedzialnego Biznesu.

Kolejną fundacją, która w podobny sposób formułuje swoje zadania jest Fundacja Bankowa im. dr. Mariana Kantona, utworzona przez Bank Pekao SA. Jej misja obejmuje następujące obszary, którymi są¹¹:

a) zabezpieczenie społeczne:

- pomoc społeczna, w tym pomoc rodzinom i osobom w trudnej sytuacji życiowej oraz wyrównywanie szans tych rodzin i osób,
- zapewnienie zorganizowanej opieki byłym żołnierzom zawodowym, którzy uzyskali uprawnienie do emerytury wojskowej lub wojskowej renty inwalidzkiej, inwalidom wojennym i wojskowym oraz kombatantom,
- działalność charytatywna,
- ochrona i promocja zdrowia,
- działania na rzecz osób niepełnosprawnych;

b) integracja i aktywizacja społeczna:

- promocja zatrudnienia i aktywizacja zawodowa osób pozostających bez pracy i zagrożonych zwolnieniem z pracy ,
- działalność wspomagająca rozwój gospodarczy, w tym rozwój przedsiębiorczości,
- działalność wspomagająca rozwój wspólnot i społeczności lokalnych,
- działania na rzecz integracji europejskiej oraz rozwijania kontaktów i współpracy między społeczeństwami,
- promocja i organizacja wolontariatu,
- działalność wspomagająca technicznie, szkoleniowo, informacyjnie lub finansowo organizacje pozarządowe oraz organizacje i jednostki kościoła katolickiego i innych kościołów i związków wyznaniowych oraz jednostek samorządu terytorialnego;

c) prawa i wolności człowieka i obywatela:

- działalność na rzecz mniejszości narodowych,
- upowszechnianie i ochrona praw kobiet oraz działalność na rzecz równych praw kobiet i mężczyzn.

¹¹ Fundacja Bankowa im. dr. Mariana Kantona. Obszary działań. <http://bazy.ngo.pl/search/info.asp?id=39627&p=poLaDzialan> (23.09.2008).

- upowszechnianie i ochrona wolności i praw człowieka oraz swobód obywatelskich, a także działań wspomagających rozwój demokracji,
 - upowszechnianie i ochrona praw konsumentów;
- d) nauka, kultura, edukacja i wychowanie
- **podtrzymywanie tradycji narodowej, rozwój świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej,**
 - nauka, edukacja, oświata i wychowanie,
 - krajoznawstwo oraz wypoczynek dzieci i młodzieży,
 - kultura, sztuka, ochrona dóbr kultury i tradycji,
 - upowszechnianie kultury fizycznej i sportu,
 - ekologia i ochrona zwierząt oraz ochrona dziedzictwa przyrodniczego;
- e) bezpieczeństwo publiczne i obrona narodowa
- porządek i bezpieczeństwo publiczne oraz przeciwdziałanie patologiom społecznym,
 - upowszechnianie wiedzy i umiejętności na rzecz obronności państwa,
 - ratownictwo i ochrona ludności,
 - pomoc ofiarom katastrof, klęsk żywiołowych, konfliktów zbrojnych i wojen w kraju i za granicą.

Oprócz systematycznych działań prowadzonych przez specjalnie powołane do tego celu fundacje, bankowość charytatywna może być realizowana również w formie okazjonalnych działań podejmowanych przez banki, np. poprzez udzielanie dotacji i darowizn na cele społeczne, wspieranie działalności innych fundacji czy stowarzyszeń, organizację akcji charytatywnych.

Bankowe Instrumenty niwelowania wykluczenia finansowego

Oprócz działalności społecznej banki mogą niwelować zjawisko wykluczenia poprzez odpowiednie dopasowywanie oferty produktowej do potrzeb zgłaszanych przez osoby niezamożne, które można postrzegać jako potencjalnie bądź faktycznie wykluczone.

To dopasowywanie może przybierać dwojaką postać. Z jednej strony można konstruować produkty, które będą oferowane wyłącznie osobom niezamożnym, np. produkty objęte dofinansowaniem ze środków publicznych. Z drugiej natomiast, można oferować produkty analogiczne jak dla pozostałych klientów banku, lecz na innych warunkach dostępności, np. dzięki uproszczonej procedurze oceny zdolności kredytowej, obniżonemu oprocentowaniu, innej zasadzie obliczania rat kapitałowo-odsetkowych itp.

Jeszcze innym sposobem jest udzielanie wsparcia dla podmiotów działających w sferze ekonomii społecznej (ES) poprzez udzielanie kredytów. Ponieważ podmioty ES korzy-

stają przede wszystkim ze wsparcia bezzwrotnego, kredyty bankowe mają w porównaniu z nim kilka zalet, tj.¹²:

- możliwość finansowania działań generujących zwiększenie dochodu przedsiębiorstwa/organizacji, podczas gdy dotacja wspiera wyłącznie konkretny projekt bądź określoną usługę,
- dłuższy, niż w przypadku dotacji, okres finansowania,
- środki z kredytu mogą być wykorzystane na indywidualny cel, którego wybór jest niezależny i niezwiązany z celem i zasadami dawcy dotacji,
- większa elastyczność zarządzania i rozliczania środków pochodzących z kredytu niż z dotacji,
- możliwość finansowania zarówno nowo powstającego przedsiębiorstwa (start-up), jak i rozwoju już istniejących podmiotów.

Podsumowanie

Banki są zazwyczaj postrzegane jako podmioty bardzo silnie nastawione na osiągnięcie własnych zysków, w ograniczony sposób zainteresowane dobrostanem swoich klientów. Jednak w praktyce banki są świadome, że o ich wizerunku decydują nie tylko ekonomiczne efekty, lecz również to, jak są postrzegane i oceniane ich pozaekonomiczne działania prowadzone na rynku. Stąd też, wydaje się, że wbrew obiegowym sądom będą one zainteresowane opracowaniem oferty dla osób niezamożnych. Dotychczasowe działania zdają się to potwierdzać.

Jednocześnie należy zdawać sobie sprawę, że działalność społeczna banków podlega pewnym ograniczeniom natury psychologicznej. Otóż klienci korzystający z oferty bankowej oczekują zysków dla siebie i choć być może twierdzą, że banki mają mocne nastawienie materialne, to jednocześnie zdają sobie sprawę, że działalność społeczna banków stanowi alternatywę dla osiągniętych przez nich zysków. Dlatego też nie są zainteresowani tym, aby banki podejmowały działalność charytatywną na bardzo dużą skalę.

THE ROLE OF BANKING IN FINANCIAL EXCLUSION ELIMINATION

Summary

This article presents how banks can deal with the problem of financial exclusion of households. It is divided into 5 parts. The first one is an introduction. In the second one the problem of defining a financial exclusion is concerned. Third one shows problem of social economy and banks as its objects. The fifth one gives a draft of the way of making bank instruments more suitable for low-income households. And the last part is a summary.

¹² *Banki*. <http://www.ekonomiaspoleczna.pl/x/167881> (18.02.2009).